

Б(14)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 373.5.091.33:91

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-6\(14\)-275-286](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-6(14)-275-286)

Коваленко Марічка Олександрівна студентка 4 курсу освітньо-професійної програми «Середня освіта (Географія)» першого (бакалаврського) рівня, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, <https://orcid.org/0009-0002-9477-8528>

Яковлева Валентина Анатоліївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри екології та географії, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, <https://orcid.org/0000-0001-5560-5099>

Романюк Руслана Костянтинівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри зоології, біологічного моніторингу та охорони природи, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, <https://orcid.org/0000-0002-6306-7427>

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ГЕОГРАФІЇ У ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті висвітленні основні питання впровадження в освітній процес нових технологій організації позакласної роботи в процесі вивчення географії здобувачами Радомишльського ліцею. Виокремлено, що в умовах інформаційного суспільства зростає потреба у формуванні в здобувачів середньої освіти умінь самостійно здобувати знання, критично їх осмислювати та застосовувати на практиці, що ефективно реалізується в різних формах позакласної роботи з географії, а також, у краєзнавчій компоненті географічної освіти. Обґрунтовано необхідність формувати творчу, всебічно розвинену особистість з науковим широким географічним світоглядом, яка постійно піклується про своє самовдосконалення, повністю відповідає вимогам, що висуває до неї сучасність. Встановлено роль позакласної роботи з географії в закладах освіти, важливість врахування вчителем індивідуальних особливостей учнів, їхніх інтересів, здібностей, які з часом нерідко переростають у професійні інтереси. Зазначено, що гурток є однією з найефективніших форм позакласної роботи, особливо коли йдеться мова про вивчення рідного краю. Він створює ідеальні умови для розвитку творчості дитини, сприяє самовираженню та її особистісному зростанню. Розроблено пропозиції щодо діяльності краєзнавчого гуртка. У програмі гуртка визначено основні напрями роботи, місце, зміст, матеріально-технічне

забезпечення видів діяльності. Обґрунтовано особливості роботи гуртка в різних місцях локації: ліцей, музеї, бібліотеки, пам'ятки природи та історичні місця. Проведено моніторингове дослідження з визначення показників ефективності позакласної роботи з географії в Радомишльському ліцеї Житомирської області. Встановлено, що результати функціонування гуртка відповідають вимогам сучасності та стимулюють здобувачів середньої освіти до підвищення рівня знань з географії, формують ціннісне відношення до природних, культурних, історичних пам'яток рідного краю.

Ключові слова: позакласна робота, гурток, екскурсія, музей, здобувачі середньої освіти, моніторинг, анкетування, географія, туристично- краєзнавча робота.

Kovalenko Marichka Oleksandrivna 4th year student of the Educational and Professional programme Secondary Education (Geography) the first (bachelor's) level of higher education, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, <https://orcid.org/0009-0002-9477-8528>

Yakovleva Valentyna Anatoliivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Department of Ecology and Geography, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, <https://orcid.org/0000-0001-5560-5099>

Ruslana Kostyantynivna Romanyuk Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of Department of Zoology, Biological Monitoring and Nature Conservation, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, <https://orcid.org/0000-0002-6306-7427>

ORGANIZATION OF EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN GEOGRAPHY AT SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The article highlights the main issues of the implementation of new methods of organizing extracurricular activities in the educational process of geography studies by students of the Radomyshl Lyceum. It is emphasized that in the conditions of the information-based society, there is a growing need to develop the ability to independently acquire, critically comprehend and apply knowledge in practice among secondary school students, which is effectively implemented in various forms of extracurricular activities related to geography, as well as in the local history component of geographical education. The authors have substantiated the necessity of forming a creative, comprehensively developed student personalities with a broad scientific geographical outlook, that constantly care about their self-improvement and fully meet the requirements of modernity. The role of

extracurricular work in geography within educational institutions, the importance of teachers taking into account the individual characteristics of students, their interests, abilities, which often develop into professional interests over time, are determined. It is noted that clubs are among the most effective forms of extracurricular activities, especially when it comes to studying the students' home regions. It creates ideal conditions for the development of a child's creativity, promotes self-expression and personal growth. Proposals for the activities of the regional studies club have been developed. The program of the club defines the main focus areas as well as the place, content, and logistical support of the club's activities. The features of the club's work in different locations are substantiated: lyceum, museums, libraries, natural monuments and historical sites. A monitoring study was conducted to determine the indicators of the effectiveness of extracurricular work in the field of geography at the Radomyshl Lyceum in Zhytomyr region. It was found that the results of the club's functioning met the requirements of modernity and stimulated secondary education students to improve their knowledge of geography, forming a positive attitude towards the natural, cultural, historical monuments of their region.

Keywords: extracurricular activities, club, excursion, museum, secondary school students, monitoring, questionnaire, geography, tourism and regional studies.

Постановка проблеми. У Законі України про середню освіту, наголошується на тому, що сучасність потребує особистостей, які вільно орієнтуються в проблемах сьогодення, мають творчі здібності, вільні від комплексів і стереотипів мислення. В умовах інформаційного суспільства зростає потреба у формуванні в здобувачів середньої освіти умінь самостійно здобувати знання, критично їх осмислювати та застосовувати на практиці, що ефективно реалізується в різних формах позакласної роботи з шкільної географії. Крім того, краєзнавчий компонент географічної освіти, який найповніше розкривається саме в позакласній роботі, набуває особливого значення в контексті національно-патріотичного виховання молоді та формування її громадянської ідентичності. Сучасні виклики, пов'язані з екологічними проблемами та потребою у сталому розвитку суспільства, вимагають розширення екологічної складової географічної освіти, що може бути реалізовано через різноманітні форми позакласної роботи. Тому актуальним і необхідним є впровадження в освітній процес нових технологій організації позакласної роботи в процесі вивчення географії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема організації позакласної роботи з географії знайшла відображення у дослідженнях багатьох вітчизняних науковців. Зокрема, загальнотеоретичні аспекти методики навчання географії (включно з позакласною роботою) розглядаються у працях В. Самойленка, О. Топузова, Л. Вішнікіної [1; 2], С. Коберніка [3],

Т. Назаренко [4]. Питання формування географічної компетентності учнів та підготовки майбутніх учителів географії до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу розглядаються у працях Т. Євтушевської [5] та О. Чубрей [6]. Роль методики позакласної роботи у закладах вищої освіти в процесі підготовки майбутніх вчителів географії, інноваційні технології навчання географії у базовій та профільній школі висвітлено у роботах В. Яковлевої, Р. Власенко, Т. Андрійчук [7-9]. Крім того, за кордоном питанням географічної освіти молоді, у тому числі дослідницького і краєзнавчого характеру, приділяється належна увага. Так, під редакцією Комісії з географічної освіти Міжнародної географічної спілки систематично публікується серія «International Perspectives on Geographical Education» за матеріалами зустрічей, конференцій та симпозіумів, що стосуються актуальних досліджень у галузі географічної освіти, у тому числі і позааудиторної роботи [10].

Мета статті: проаналізувати особливості організації позакласної роботи в закладі загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Вчені методисти [1;3;7;8.] визначають позакласну роботу як діяльність, що проходить поза навчальним планом та відбувається добровільно, під керівництвом вчителя в позаурочний час. Головна її мета – створення умов для всебічного та гармонійного розвитку здобувачів загальної середньої освіти, що відповідає основній меті виховання – формуванню особистості, яка поєднує в собі духовні цінності, моральну та фізичну досконалість. Науковці вважають, що основним завданням позакласної роботи з географії є розширення знань здобувачів за допомогою нових та цікавих фактів і понять, які відображають різні аспекти життя природи та суспільства, а головне те, що в здобувачів формується пізнавальний інтерес до географічної науки [4].

Гурток є однією з найефективніших форм позакласної роботи, особливо, коли йдеться про вивчення рідного краю. Він створює ідеальні умови для розвитку творчості дитини, сприяючи самовираженню та її особистісному зростанню. Головне завдання краєзнавчого гуртка – це не лише збагатити учнів знаннями про навколишній світ, але й розвинути їхні дослідницькі навички, активізувати пізнавальну діяльність, розкрити творчий потенціал та сформувати цілісну особистість, тому у педагогічній діяльності кожен майбутній вчитель географії повинен планувати таку роботу.

Нами була розроблена програму краєзнавчого гуртка, в якій передбачалося дослідження природи рідного краю, проведення екскурсій по визначних місцях, пам'яткам архітектури та природи рідного краю. Місцем проведення є місто Радомишль Житомирської області. Радомишль – одне із найбільш відвідуваних туристами міст Житомирської області, одне із стародавніх міст Полісся й України. Свою сучасну назву Радомишль отримав

не відразу. Вперше Радомишль згадується у літописі 1150 року під назвою Мичеськ, пізніше — Микгород. Старовинна назва древлянського міста походить від назви річки Мика, а та — від загальнослов'янського дієслова «микати», що означає «робити швидкі й різкі рухи». Така назва може свідчити, що в старі часи річка Мика могла мати стрімку течію. Нині Микгородом називається сучасний район Радомишля, де понад сто років працює відома пивоварня.

Приблизно у першій половині XVI ст. з'явилася нова назва міста. Після чергової татарської навали його з Микгорода перенесли на стратегічно вигідніше місце — стрімкий лівий берег річки Тетерів. За народною етимологією, «радісна мисль» про переселення і дала нову назву поселення — Радомисль.

Робота гуртка планується на базі Радомишльського ліцею, який активно працює над розширенням освітніх можливостей для здобувачів, зокрема, у сфері географічних досліджень.

Отже, основними завданнями гуртка з позакласної роботи з географії є:

- вивчення особливостей досліджуваного населеного пункту;
- сформувати в учнів уміння користуватися не тільки GPS-навігаторами, а й географічними картами;
- сформувати в учнів уміння працювати в польових умовах та досліджувати природні ресурси, географічні й історичні об'єкти;
- проведення порівняльних досліджень різних регіонів з точки зору природних умов, соціально-економічного розвитку та культурної спадщини;
- навчитися збирати дані, аналізувати їх та презентувати у вигляді проєктів [1].

Нижче наведено план-програму краєзнавчого гуртка для школярів 7-х класів Радомишльського ліцею.

Таблиця 1

Програма краєзнавчого гуртка з географії Радомишльського ліцею

№ п/п	Зміст заняття	Мета	Основні завдання	Місце проведення	Прилади/ інструменти
1	Вступне заняття	Ознайомлення учнів з програмою гуртка та методами досліджень	Пояснити мету та завдання гуртка. Поділ учнів за напрямами дослідження (водойми, ґрунти, флора та фауна, музеї, бібліотеки)	Клас	Карта місцевості, записники, ноутбук для презентації та ознайомлення здобувачів

<i>№ п/п</i>	<i>Зміст заняття</i>	<i>Мета</i>	<i>Основні завдання</i>	<i>Місце проведення</i>	<i>Прилади/ інструменти</i>
2	Історія та географічне положення міста Радомишль	Ознайомлення з географічним положенням та історією міста	Вивчення історичних матеріалів про заснування та розвиток Радомишля. Ознайомлення з визначними місцями, історичними будівлями та іншими об'єктами культурної спадщини міста	Ліцей, територія міста, місцеві історичні об'єкти	Архівні документи, записники, камера
3	Вміння користуватися картами різних типів	Навчити орієнтуватися за географічними картами та GPS-навігаторами	Ознайомлення з топографічними картами та схемами. Визначення географічного положення об'єктів	Ліцей та його територія	Топографічні карти, GPS-навігатори, компаси
4	Екскурсія до Радомишльського краєзнавчого музею	Дати уявлення про походження назви свого населеного пункту, розвивати інтерес до історичного минулого, виховувати почуття гордості за досягнення своїх пращурів	Ознайомлення з експозиціями музею, з історією рідного краю, з побутом українського народу	Радомишльський народний краєзнавчий музей	Записники, телефони для фотозйомки, ноутбук для презентації та ознайомлення здобувачів
5	Конференція на тему «Населення рідного краю: демографічні та етнографічні особливості»	Поглиблене вивчення теми «Населення рідного краю: демографічні та етнографічні особливості»	Ознайомлення з демографічною та етнографічною особливістю рідного міста	Радомишльська публічна бібліотека-медiateка.	Книги про рідний край, додаткова література, відеоматеріал, фотокартки, презентація, смаколики.

№ п/п	Зміст заняття	Мета	Основні завдання	Місце проведення	Прилади/ інструменти
6	Екологічні проблеми рідного краю та шляхи їх вирішення	З'ясувати основні екологічні проблеми міста	Шляхи вирішення основних екологічних проблем міста	Екскурсія до господарських об'єктів міста	Дискусія, розробка проєктів
7	Природоохоронні території нашого краю	З'ясувати основні екологічні проблеми міста	Дослідження флори та фауни заказника	Екскурсія до заказника	Проекти оформлені у вигляді плакатів, презентацій чи реферату
8	Розробка туристичного маршруту "Мій рідний край"	Ознайомлення з різними природними, архітектурними об'єктами міста	Розширити кругозір здобувачів про природу рідного краю	Околиці міста	Проектна робота в групах

У результаті проходження програми гуртка з позакласної роботи здобувачі поглиблюють знання з географії та краєзнавства, ознайомлюються з історією міста Радомишль, його розвитком, природною та культурною спадщиною, а також досліджують географічне положення, типи ґрунтів і водойм. Вони отримають практичні навички проведення польових досліджень, навчаться користуватися картами, GPS-навігаторами та компасами, опанують методи збору та аналізу ґрунтів і води, використовуючи спеціальні прилади та інструменти, збагатяться знаннями про рідний край [8].

Крім того, учні розвивають екологічну свідомість, усвідомлюють значення природоохоронних заходів, навчаться оцінювати рівень забруднення водойм і визначати екологічні проблеми. Вони також поглиблюють знання про соціально-економічний розвиток свого міста, вивчать демографічні зміни та їхні причини, ознайомлюються з особливостями господарської діяльності та її впливом на довкілля [5].

У процесі навчання учні набувають досвіду науково-дослідницької та аналітичної роботи, навчаться систематизувати отримані дані, аналізувати результати, робити висновки та оформлювати звіти. Вони покращать комунікативні навички, зможуть ефективно працювати в команді та презентувати результати власних досліджень. Таким чином, ця програма сприятиме не лише розширенню їхніх теоретичних знань, а й розвитку практичних умінь та екологічної культури [9].

Для оцінки ефективності позакласної роботи з географії серед учнів 7-го класу Радомишльського ліцею нами у 2025 році було проведено анкетування. В опитуванні взяли участь 50 здобувачів загальної середньої освіти. Анкета містила 10 запитань, що стосуються ставлення учнів до географії, їхніх улюблених тем, методів навчання та участі в позакласних заходах. Це надало можливість проаналізувати інформацію про інтереси учнів і визначити напрями для вдосконалення методів навчання та позакласної роботи.

Результати анкетування свідчать, що більшість здобувачів вважають географію своїм улюбленим предметом, але 68,8% респондентів цікавлять лише окремі теми (рис. 1).

Чи подобається вам вивчати географію?

16 відповідей

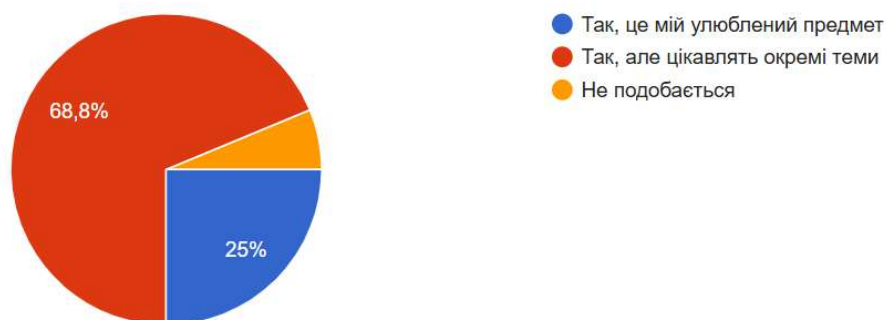

Рис. 1. Зацікавленість здобувачів у вивченні географії

Здобувачам освіти найбільше цікаві теми, пов'язані з природними явищами та стихійними лихами (68,8%) та природними ресурсами (62,5%). (рис. 2).

Які теми з географії вам найбільше цікаві?

16 відповідей

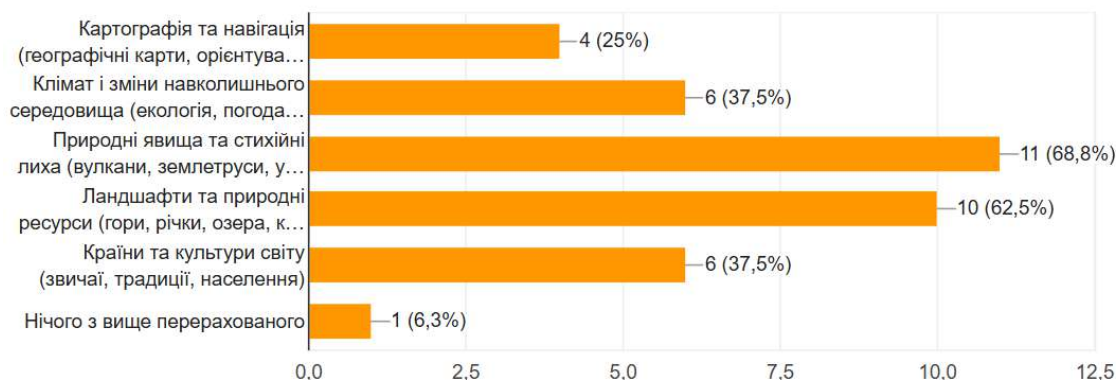

Рис. 2. Найцікавіші теми з географії для здобувачів освіти

Більшість респондентів віддають перевагу практичним методам навчання (56,3%) та командним проєктам з творчими завдання (25%) (рис. 3).

Які методи навчання вам здаються найефективнішими?

16 відповідей

Рис. 3. Оцінка ефективності учнями методів навчання географії

Відносно невелика кількість здобувачів активно бере участь у позакласних заходах з географії (12,5 %), але 68,8 % - роблять це епізодично, нечасто (рис. 4).

Чи брали ви участь у позакласних заходах або гуртках з географії раніше?

16 відповідей

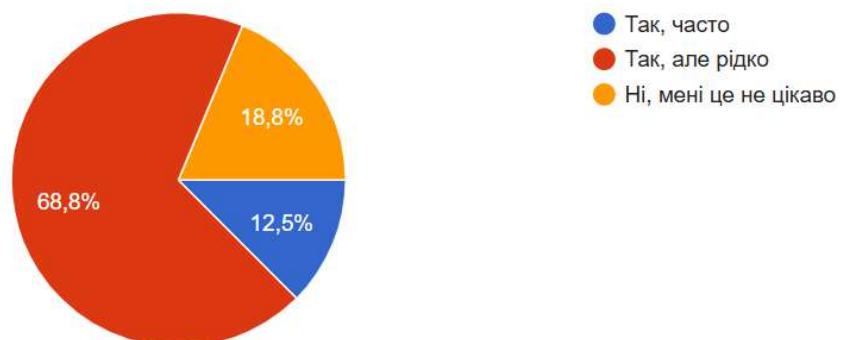

Рис. 4 Участь учнів у позакласних заходах з географії

Більшість здобувачів оцінюють свої знання з географії як добрий, на рівні 7-8 балів (рис. 5).

Як ви оцінюєте рівень своїх знань з географії за шкалою від 1 до 10?

(1 – дуже низький, 10 – відмінні знання)

16 відповідей

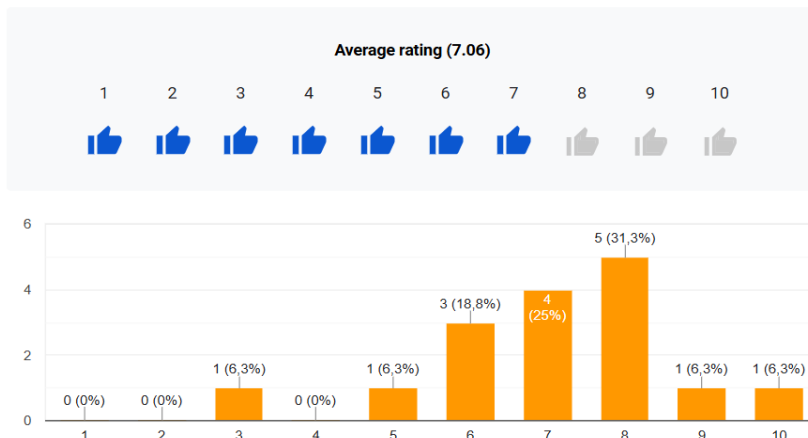

Рис. 5. Самооцінка рівня знань з географії

Більшість учнів виявили бажання досліджувати природу та історію свого населеного пункту (37,5%), ще стільки ж проявили зацікавленість лише в певних темах, і вони носили краєзнавчий характер (вивчення місцевих водойм, флора та фауна, вплив господарської діяльності на довкілля і т. д.) (рис. 6).

Чи хотіли б ви досліджувати природу та історію свого населеного пункту поза класом?

16 відповідей

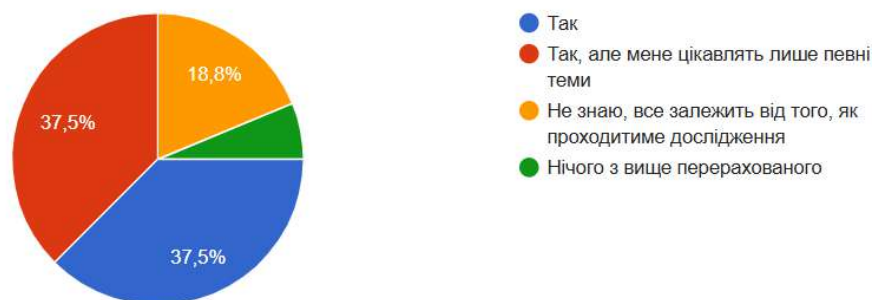

Рис. 6 Зацікавленість учнів у дослідженні природи та історії населеного пункту

На основі результатів анкетування учнів 7-го класу, Радомишльського ліцею, можемо зробити певні висновки.

Висновки. Більшість ліцеїстів вважають географію своїм улюбленим предметом, хоча цікавляться лише окремими темами, зокрема природними

явищами, стихійними лихами та природними ресурсами. Для підвищення зацікавленості учнів слід детальніше висвітлювати ці теми та впроваджувати практичні завдання і проєкти, творчі завдання.

Багато учнів рідко беруть участь у позакласних заходах з географії, тому потребує вдосконалення організація роботи з учнями у вигляді гурткової, краєзнавчої, дослідницької діяльності. Є потреба в подальшому вдосконаленні навчання географії через цілеспрямовану роботу з ліцеїстами, активізацію їх інтересу до дослідження природи та історії свого населеного пункту. Це створює можливості для реалізації проєктів на основі місцевих географічних, архітектурних, історичних об'єктів.

Учні виявили достатній рівень практичних навичок орієнтації за картами та GPS-навігаторами. Багато з них висловили бажання приєднатися до гуртка з географії, що вказує на потенціал для розвитку позакласної роботи з цього предмету.

Отже, позакласна робота відіграє значну роль у сучасному освітньому процесі, сприяючи всебічному розвитку дітей. Завдяки різним заходам – індивідуальним, груповим і масовим – вони можуть не лише отримувати нові знання, а й розвивати творчість, критичне мислення та вміння працювати в команді.

Література:

1. Самойленко В. М. Викладання дидактики географії : Навчальний посібник / В. М. Самойленко, О. М. Топузов, Л. П. Вішнікіна, І. О. Діброва – Київ : ДП «Прінт Сервіс», 2016. – 240 с.
2. Вішнікіна Л. П. Компетентнісне навчання географії в основній школі: монографія/ Л. П. Вішнікіна. – Полтава : ТОВ «АСМІ», 2017. – 407 с.
3. Кобернік С. Г. Методика навчання географії в загальноосвітніх навчальних закладах: посіб. для вчителя / С. Г. Кобернік, Р. Р. Коваленко, О. Я. Скуратович. – Київ: Навчальна книга, 2005. – 319 с.
4. Назаренко Т. Г. Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах (особливості навчання). – Харків : ВГ «Основа», 2016. – 112 с.
5. Євтушевська Т. С. Компетентнісний підхід під час викладання географії / Т. С. Євтушевська // Географія. – 2016. – № 1 – 2 (293 – 294). – С. 2-16.
6. Чубрей О. С. Система підготовки майбутніх учителів географії до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу : монографія / О. С. Чубрей. – Чернівці : Технодрук, 2020. – 376 с.
7. Яковлева В. А. Методика позакласної роботи у закладах вищої освіти в процесі підготовки майбутніх вчителів географії / В. А. Яковлева, Р. П. Власенко, Т. В. Андрійчук // Академічні візії. – 2024. – Вип. 34. – С. 1-11.
8. Яковлева В. А. Власенко Р. П., Андрійчук Т. В. Методика навчання географії: інноваційні технології в процесі викладання географії у базовій та профільній школі / В. А. Яковлева, Р. П. Власенко, Т. В. Андрійчук // Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія». – 2023. – №. 3. – С. 111-117.

9. Власенко Р. П. Особливості фахової підготовки майбутніх учителів географії в закладі вищої освіти / Р. П. Власенко, В. А. Яковлева // Природнича освіта та наука. – 2024. – Вип. 4. – С. 15-22.

10. Learning Progressions in Geography Education International Perspectives/ Editors Osvaldo Muñiz Solari, Michael Solem, Richard Boehm. – Springer International Publishing AG Switzerland, 2017. – 196 p.

References:

1. Samoilenko, V. M., Topuzov, O. M., Vishnikina, L. P., & Dibrova, I. O. (2016). Vykladannia dydaktyky heohrafiï : Navchalnyi posibnyk [Teaching didactics of geography: Study guide]. Kyiv: DP «Print Servis» [in Ukrainian]

2. Vishnikina, L. P. (2017). Kompetentnisne navchannia heohrafiï v osnovnii shkoli: monohrafiia [Competence-based teaching of geography in primary school: a monograph]. Poltava: TOV «ASMI» [in Ukrainian]

3. Kobernik, S. H., Kovalenko, P. P., Skuratovych, O. Ya. (2005). Metodyka navchannia heohrafiï v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh: posib. dlia vchytelia [Methods of teaching geography in secondary schools: manuals for teachers]. Kyiv: Navchalna knyha.

4. Nazarenko, T. H. (2016). Metodyka navchannia heohrafiï Ukrainy v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh (osoblyvosti navchannia). [Methods of teaching geography of Ukraine in general educational institutions (peculiarities of teaching)]. – Kharkiv : VH «Osnova», 2016. – 112 s. Kharkiv: PH «Osnova» [in Ukrainian]

5. Yevtushevska T. S. (2016). Kompetentnisnyi pidkhid pid chas vykladannia heohrafiï [Competency-based approach to teaching geography]. Heohrafiia. – 2016. – № 1 – 2 (293 – 294). – S. 2-16.

6. Chubrei O. S. (2020). Systema pidhotovky maibutnikh uchyteliv heohrafiï do profesiinoi diialnosti na zasadakh kompetentnisnoho pidkhodu : monohrafiia. [System of training future geography teachers for professional activity based on the competency approach: monograph]. – Chernivtsi : Tekhnodruk, 2020. – 376 s.

7. Yakovleva V.A., Vlasenko R.P, Andriichuk T.V. (2024). Metodyka pozaklasnoi roboty u zakladakh vyshchoi osvity v protsesi pidhotovky maibutnikh vchyteliv heohrafiï [Methodology of extracurricular work in higher education institutions in the process of training future geography teachers]. – Akademichni vizii. – 2024. – Vyp. 34. – S. 1-11

8. Yakovleva, V.A., Vlasenko, R.P., & Andriichuk, T.V. (2023). Metodyka navchannia heohrafiï: innovatsiini tekhnolohii v protsesi vykladannia heohrafiï u bazovii ta profilnii shkoli [Methodology of teaching geography: innovative technologies in the process of teaching geography in basic and specialized schools]. –Naukovyi visnyk Vinnytskoi akademii bezperervnoi osvity. Seriiia “Pedahohika. Psykholohiia”. №. 3. S. 111–117 [in Ukrainian].

9. Vlasenko R.P., Yakovleva V.A (2024). Osoblyvosti fakhovoi pidhotovky maibutnikh vchyteliv heohrafiï v zakladi vyshchoi osvity [Features of professional training of future geography teachers in a higher education institution]. –Pryrodnycha osvita ta nauka. – 2024. – Vyp. 4. – S. 15-22.